

УДК 81`25:811:801.7 (622+661)

ГЕРМЕНЕВТИЧНА МОДЕЛЬ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ НАФТОГАЗОВОЇ СФЕРИ

О. К. ЯНИШИН

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;
e-mail: pereklad@nung.edu.ua*

Проблеми науково-технічного перекладу у нафтогазовій сфері зумовлені значною кількістю термінології, метафоричної лексики та граматичних конструкцій. Оскільки переклад безпосередньо ґрунтується на розумінні, а адекватність перекладу є основним критерієм його успішності, то герменевтика, як наука про осмислення і тлумачення текстів, може по-праву вважатися методологічною основою адекватності перекладу. На цій основі в статті запропоновано герменевтичну модель перекладацького аналізу для перекладу текстів нафтогазової сфери.

Ключові слова: *герменевтика, розуміння, адекватність перекладу, еквівалентність перекладу, науково-технічний переклад, нафтогазова сфера, модель перекладу.*

Переклад науково-технічної літератури, зокрема вузькоспеціалізованої, є складним і багатоаспектним завданням, що вимагає від перекладача, крім професійного володіння двома мовами та здатності перекладати, ще й значного обсягу фонових та фахових знань. Вимоги щодо дотримання національних особливостей використання мови у науково-технічному дискурсі спричинюють ряд труднощів, які можна подолати, розглядаючи переклад текстів нафтогазового профілю крізь призму перекладацької герменевтики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підтвердив значний доробок у галузі герменевтики у закордонних науковців: Г. Гадамера, М. Гайдеггера [6], Дж. Стайнера [22], Р. Штольце [23] та ін. Проблематика герменевтики також перебуває в полі зору вітчизняних дослідників із різних галузей науки: А. Богачова (особливості філософської герменевтики) [2], О. Юркевич (герменевтика культурної форми розуміння) [20], С. Квіта (мнемонічна герменевтика культури) [10] та ін. Серед лінгвістів, які вивчали значення герменевтики у філології та у перекладі – Г. Богін (наукове ставлення до основного предмета герменевтики – розуміння тексту [3-4]), Є. Ляпушкіна (літературна герменевтика для розуміння та інтерпретації тексту, філологічні стратегії інтерпретації) [14]. Проте застосування герменевтики для перекладу науково-технічних

текстів загалом і текстів нафтогазової тематики зокрема поки що залишається поза увагою українських перекладознавців.

Мета цієї статті – схарактеризувати герменевтику як методологічну основу адекватності перекладу та запропонувати герменевтичну модель перекладацького аналізу для перекладу текстів з нафтогазової сфери.

Дослідження взаємозв'язку перекладу та герменевтики тісно пов'язані з проблемами досягнення еквівалентності перекладу та адекватності перекладу. Аналіз наукових розвідок з проблем еквівалентності й адекватності перекладу закордонних (Ю. Найда, М. Бейкер, Дж. Кетворд, А. Нойберт [11-13]) і вітчизняних (Б. Балахтар, О. Іванова, В. Комісаров, Л. Латишев, А. Федоров та ін. [1; 9; 11-14; 18]) авторів підтвердив, що лінгвісти по-різному визначають смисл адекватності перекладу. Т. Левіцкая та А. Фітерман виділяють три риси адекватного перекладу: правильне, точне і повне передавання змісту та мовної форми оригіналу і бездоганну правильність мови перекладу [14]. А. Федоров бачить адекватність перекладу у вичерпному відтворенні смислового змісту оригіналу та забезпеченні повноцінної функціонально-стилістичної відповідності [18]. Б. Балахтар вважає, що адекватність перекладу є ширшим поняттям, аніж еквівалентність, оскільки *адекватність* поширюється ще й на відтворення стилістичних і експресивних відтінків оригіналу, часом ціною втрати формальної точності окремих елементів [1].

Таким чином, *адекватність перекладу* – це повноцінне правильне і точне відтворення змісту оригіналу та збереження його прагматичної складової у мові перекладу. Адекватний відповідник може бути еквівалентом, аналогом або описом одиниці із тексту оригіналу.

На безпосередньому зв'язку між перекладом і розумінням акцентують представники інтерпретативної теорії перекладу: щоб досягти адекватного перекладу, перекладач має спочатку сам повністю зрозуміти суть тексту, а потім відтворити її засобами мови перекладу.

Очевидно, що подолання прірви у розумінні між автором тексту та читачем у рамках однієї мови відбувається дещо легше, ніж під час розуміння перекладу, здійсненого посередником-перекладачем. Тут до відмінності між мовами і відстанню між мовцями додається ще й прірва між двома віддаленими духовними та поняттєвими світами різних країн. Подоланням цієї прірви у розумінні займається герменевтика, яку у сучасній науковій парадигмі розглядають як методологічну основу гуманітарного знання, зокрема й лінгвістичного [7].

Вважаємо, що поряд з уведеним до наукового обігу Г. Богіним поняттям «філологічна герменевтика» [4, с. 63], можливо також застосувати терміни «лінгвістична герменевтика» та «герменевтика перекладу» або «перекладацька герменевтика». Як зазначає М. Вебер, предметом філологічної (лінгвістичної) герменевтики є розуміння як одна із форм існування рефлексії. У лінгвістичній теорії предметом лінгвістич-

ної герменевтики є інтерпретація, яку можна розглядати як дискурсивно подану рефлексію [5].

Відповідно до положень перекладацької герменевтики, переклад, розуміння і тлумачення мають однакову природу, оскільки будь-яке розуміння є тлумаченням, а будь-який переклад є процесом розуміння, тлумачення та інтерпретації з боку перекладача. Узагальнювальне міркування щодо безпосереднього відношення перекладу до розуміння висловлює Дж. Стайнер: «Зрозуміти означає перекласти» [22, с. 25].

На думку Р. Штольце, зв'язок перекладу з герменевтикою цілком очевидний, оскільки переклад має сприяти спілкуванню між людьми, що належать до різних культур. Основними чинниками цього процесу є перекладачі з їхніми знаннями мов, культур, технічних особливостей та стратегій письма. У центрі уваги перебуває компетенція перекладача, яка є глибоко суб'єктивним явищем щодо розуміння і письма, тому повноцінний аналіз розуміння перекладу можливий тільки за умови врахування здобутків герменевтики. Культурна складова перекладу теж пов'язана з проблемою розуміння тексту-оригіналу, оскільки найчастіше перекладач не є носієм тієї самої культури, що й автор тексту. Саме з цієї причини Р. Штольце вважає, що перекладач сам має усвідомлювати необхідність герменевтичного підходу [23, с. 213-216].

Герменевтичний підхід є дещо текстоцентричним: розглядає мовні одиниці у їх функціональному вияві (мовленні), тобто, де лексеми зазнають змін, деформацій та зміщень, а реальні й потенційні словосполучення пояснюють або уточнюють семантику одиниць, іноді сприяючи нашаруванню нових семантичних відтінків. Герменевтичний підхід враховує *цілісність (когерентність), зв'язність (когезію), членованість, лінійність та інформативність тексту*. Герменевтики розрізняють *інформативність первинну* (смісловий авторський задум) і *вторинну* (сміслова інтерпретація тексту перекладачем), розбіжність яких, за Т. Дрізе, веде до «сміслових ножиць» [8, с. 207-210].

Центральним методологічним принципом герменевтики є так зване герменевтичне коло. Суть його полягає в тому, що для розуміння цілого тексту необхідно зрозуміти окремі його частини, водночас – розуміння окремих частин потребує уявлення про зміст цілого. Слово можна зрозуміти лише в контексті фрази, фразу – тільки в контексті абзацу або сторінки, а смисл сторінки – в контексті цілого тексту, який, водночас, неможливо зрозуміти без розуміння його частин. Інтерпретація тексту з позицій від загального – до часткового і навпаки, представляє герменевтичне коло Ф. Шлейєрмахера [[6; 7; 21].

Здійснюючи лінгвістичне герменевтичне дослідження, перекладач має розгадати алгоритм тексту і якнайточніше відтворити його у тексті перекладу. Є. Морозкіна запропонувала ідею герменевтичної спіралі перекладу. Під час первинного прочитання тексту в перекладача виникають певні очікування щодо його змісту. Ці очікування потрібно або

спростувати, або підтвердити в ході додаткового аналізу. Щойно одні очікування підтверджено, можуть виникнути нові, тоді процес набуває рис повторюваності і його можна зобразити як спіраль. Така спіраль, зрештою, закінчується в тексті-перекладі, коли всі очікування підтверджено або спростовано, тобто текст перекладено [16, 17].

Оскільки жодна з проаналізованих моделей не була достатньо вичерпною для її застосування у перекладі текстів із нафтогазової сфери, зроблено спробу синтезувати нову модель.

Під текстом нафтогазової сфери розуміємо тематичну, стилістичну та семантично організовану, логічно структуровану та завершену текстову єдність, для якої характерні широке використання спеціальної термінологічної лексики та складність граматико-синтаксичної будови; яка може належати до науково-технічного чи офіційно-ділового стилю та висвітлює наукову діяльність, науково-технічний прогрес, індустрію й освіту, що пов'язані з нафтогазовою сферою.

Взявши до уваги те, що такий текст має чітку структуру, а також у ньому можна виділити основні риси, які допомагають досягти мети інформативності тексту [19], ми вважаємо, що для перекладу науково-технічних текстів доцільно використовувати герменевтичний підхід.

Застосуємо герменевтичний підхід для перекладацького аналізу такого тексту. Основою для побудови герменевтичної моделі перекладацького аналізу для текстів нафтогазової сфери слугує положення Дж. Стайнера про те, що переклад – це завдання герменевтики. Науковець удосконалив теорію «герменевтичного руху» з погляду перекладу, яка включає такі етапи: початкова довіра; агресія; об'єднання або втілення; компенсація [22].

Кожен з етапів цього руху ми зобразили у вигляді спіральної моделі. Запропонована схема-модель перекладу з використанням принципів герменевтики є системою і складається з чотирьох рівнів: початкова довіра, агресія, об'єднання та компенсація. Структура перекладацького аналізу в межах герменевтичної моделі: переклад відбувається на чотирьох рівнях, які беруть початок від найвужчого поняття, доходять до найширшого (тексту), а потім знову проходять інші етапи у зворотному порядку: слово/фраза, абзац/сторінка, розділ, текст. Адаптація нашої моделі до герменевтичного кола Р. Штольце уможливила опис перекладання метафоричних термінів.

Комунікативне завдання технічного тексту полягає у повідомленні нових даних в певній галузі знань. У науково-технічних текстах необхідно скрупульозно дотримуватись точності термінології, оскільки зрозуміло, що культурні відмінності не впливатимуть на стандартизовані міжнародні терміни, які належать до систем ISO, ДСТУ (Державні стандарти України) чи CE (Conformité Européenne). Проте важливо зазначити, що таких термінів – меншість. Тож розуміння термінології, що є неодмінною умовою адекватного перекладу науково-технічних текстів, не

може опиратись лише на використання словників та баз даних. Як стверджує Р. Штольце, культурні відмінності також включають уявлення про предмети, певні культурні та національні стереотипи, різне бачення загальних понять. Усі ці фактори відтворюються у перекладі на «чужу» мову в середовище «чужої» культури і, якщо герменевтичні навички перекладача є недостатніми, переклад, хоча й еквівалентний, звучатиме для носіїв мови дивно, тобто буде неадекватним [23]. Отже, використання філологічної та лінгвістичної герменевтики для перекладацького аналізу тексту та й самого перекладу дозволяє значно глибше зрозуміти суть тексту-оригіналу і таким чином адекватніше передати зміст мовою перекладу.

За результатами аналізу текстів зі спеціалізованого періодичного видання «Нафтогазова галузь України» можемо твердити, що структура та граматична характеристика тексту як демонстрація культурних норм є важливою рисою, особливо у виданнях, які керуються встановленими нормами використання певних конструкцій та форм. Наприклад, використання пасивного стану в технічних текстах англійської мови є звичним явищем, тоді як українська – тяжіє до форм активного стану. Водночас в англійській науково-технічній літературі широко використовують агентивні неживі підмети (наприклад, *The future may change this customary value.*).

Відмінності у структурах двох мов можна вважати основним герменевтичним і культурним аспектом перекладу, нехтування яким приводить до типових помилок. У перекладі з української мови на англійську сюди зараховуємо нехтування можливістю спростити переклад, намагання надмірно пояснити, описати явища, використання описового перекладу метафоричних висловів тощо. Наприклад: *live well workover – капремонт без глушіння свердловини; кількість статистичних експериментів = 100 → the number of the statistical experiments is equal to (=is) 100*. Ще одним прикладом відмінностей є використання і відповідно переклад іменникових кластерів (*oil and gas production methods (оригінал) → методи видобування нафти і газу; методи видобування нафти і газу (оригінал) → *methods of oil and gas production / methods of producing oil and gas*).*

Узагальнення теоретичних відомостей щодо поняття *адекватність перекладу* дало змогу встановити, що адекватність перекладу є значно ширшим поняттям, аніж його еквівалентність. Саме це дає підстави трактувати адекватність перекладу як основний критерій успішності перекладу. Оскільки переклад безпосередньо ґрунтується на розумінні вихідного тексту, то герменевтику можна вважати методологічною основою адекватності перекладу. Особливістю моделі герменевтичного кола, яке стало основою розробленої нами моделі, є те, що інтерпретатор тексту має не розмикати це коло чи розділяти текст на складові елементи, а увійти в нього, об'єднуючи та збагачуючи смисли навколо себе.

Запропонована герменевтична схема-модель для перекладу текстів нафтогазової сфери охоплює такі етапи: початкова довіра, агресія, об'єднання та компенсація. Встановлено, що перекладацький аналіз у межах герменевтичної моделі відбувається на чотирьох рівнях, що беруть початок від найвужчого поняття, доходять до найширшого (тексту), а потім знову проходять інші етапи у зворотному порядку: слово/фраза, абзац/сторінка, розділ, текст. Наведено приклади.

Література

1. Балахтар В.В. Адекватність та еквівалентність перекладу / В.В. Балахтар, К.С. Балахтар. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.confcontact.com/20110531/fk-balahtar.htm> 2.
2. Богачов А. Передісторія філософської герменевтики / А. Богачов // Наукові записки НаУКМА. – К.: Стилос, 2000. – Т. 18. – С. 17-21.
3. Богин Г.И. Обретение способности понимать: Введение в герменевтику / Г.И. Богин. – Тверь: Изд-во ТГУ, 2001. – 731 с.
4. Богин Г.И. Филологическая герменевтика / Г.И. Богин. – Калинин: КГУ, 1982. – 86 с.
5. Вебер М. Критические исследования в области логики наук о культуре / Макс Вебер // Культурология. XX век: антология. – М., 1995. – С. 7-57.
6. Гадамер Х.-Г. Хайдеггер и греки / Х.-Г. Гадамер // Логос. Философско-литературный журнал. – М., 1991. – Вып. 2. – С. 47-69.
7. Гайденок П.П. Герменевтика // Философский энциклопедический словарь / ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев и др. – Москва: Советская энциклопедия, 1983. – С. 111-112.
8. Дризе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциологии / Т.М. Дризе. – М.: Наука, 1984. – 232 с.
9. Иванова О.В. Перекладацька еквівалентність і способи її досягнення / О.В. Иванова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Вип. 48. – С. 277-279.
10. Квіт С. Герменевтика стилю / С. Квіт. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. – 143 с.
11. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода / В.Н. Комиссаров. – М.: ЛКИ, 2007. – 176 с.
12. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В.Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
13. Латышев Л.К. Курс перевода. Эквивалентность перевода и способы её достижения / Л.К. Латышев. – М.: Академия, 2003 – 192 с.
14. Левицкая Т.Р. Теория и практика перевода с английского языка на русский / Т.Р. Левицкая, А.М.Фитерман. – М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1963 – 264 с.

15. Ляпушкина Е.И. Введение в герменевтику: учеб. пос. / Е.И. Ляпушкина. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2002. – 96 с.
16. Морозкина Е.А. Герменевтика в филологии, лингвистике и переводе / Е.А. Морозкина // Вестник Башкирского университета. – 2012. – Т. 17, № 1. – С. 154-157.
17. Морозкина Е.А. Герменевтический «круг» и «сфера» модальности в герменевтической модели перевода / Е.А. Морозкина, Э.Р. Насанбаева // Вестник Башкирского университета. – 2013. – Т.18, № 4. – С. 193-196.
18. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А.В. Федоров. – М.: Высшая школа, 1983. – 303 с.
19. Чепкасова Е. Герменевтический и феноменологический подходы к анализу текста / Е. Чепкасова // Библиосфера, 2008. – № 1. – С. 39-42.
20. Юркевич Е.Н. Герменевтика и коммуникация: коммуникативные модели и культурные основания понимания / Е.Н. Юркевич // Філософія спілкування: Філософія, психологія, соціальна комунікація. Наук.-практ. журнал. – № 2. – Х.: ТОВ «Кроссрод», 2009. – С. 120-126.
21. Schleiermacher F. Hermeneutics and Criticism and other Writings. [Translated and ed. by A. Bowie] / Friedrich Schleiermacher. – Cambridge: University Press. – Режим доступа: <https://doi.org/10.1017/SVO97805118149451998>.
22. Steiner G. After Babel: Aspects of Language and Translation / George Steiner. – Oxford University Press, 1975. – 520 p.
23. Stolze R. The Translator's Approach – Introduction to Translational Hermeneutics. Theory and Examples from Practice. – Berlin: Frank & Timme. – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/275598737_Stolze_Radegundis_2011_The_Translator's_Approach_Introduction_to_Translational_Hermeneutics_Theory_and_Examples_from_Practice.

Стаття надійшла до редакційної колегії 12.05.2018 р.

*Рекомендовано до друку д.пед.н., професором **Онкович Г. В.** (м. Київ)*

HERMENEUTIC MODEL OF TRANSLATION OF TEXTS FROM OIL AND GAS SPHERE

O. K. Yanyshyn

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;
76000, Ivano-Frankivsk, Karpatska str., 15; e-mail: pereklad@nung.edu.ua*

Scientific and technical translation in the sphere of oil and gas is full of challenges concerning terminology, metaphorical lexicon, and grammar constructions. It is argued that understanding is a base for translating, moreover, translation adequacy is a chief criterion for the translation quality. Hence, hermeneutics, as a science of comprehension and interpretation of

texts, could be rightly regarded as the methodological and intellectual foundation for the translation adequacy. In the article, a suggested hermeneutic four-level model concerning translation analysis of the texts from gas and oil sphere is described.

Keywords: *hermeneutics, understanding, translation adequacy, translation equivalence, scientific and technical translation, oil and gas sphere, translation model.*